
Thorstein B. Veblen'in İktisat Düşüncesinde Metafizik Değer Yargılarının İzleri

Dr. Ertuğrul KIZILKAYA*
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler
Fakültesi

Öz: Thorstein Veblen yerleşik iktisadın kabul ettiği homo economicus tipolojisini reddetmiştir. Bunun yerine, düşünce alışkanlıkları çerçevesinde davranışlar sergileyen bireyin varlığından bahsetmektedir. Bu insan tipolojisi, topluma zararlı davranışlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, Veblen'in düşüncesinde metafizik inançların önemli yer tuttuğu söylenebilir. Ancak, reelde yaşanan sorunların çözümünde bir kilitlenme yaşanması halinde metafizik fikirler yararlı olacaktır. Yine de metafizik fikirlerin kullanımında rasyo-nellikten uzaklaşılması gerekmektedir.

Anahtar sözcükler: Thorstein Veblen, Metafizik, Yerleşik İktisat, Homo economicus.

THE TRAITS OF METAPHYSICAL VALUE JUDGMENTS IN THORSTEIN B. VEBLEN'S ECONOMIC THOUGHT

Abstract: Thorstein Veblen rejected the mainstream economics' homo economicus typology. Instead of this, he speaks of the existence of an individual acting in the context of the habits of thought. This human typology has some harmful behaviors to the society. In this context, it could be said that metaphysical beliefs takes part in Veblen's thought. But, when there is a lack of resolution in the settlement of the problems that are experienced in real world, metaphysical ideas will be useful. However, rationalism should be the main element in using metaphysical ideas.

Key words: Thorstein Veblen, Metaphysics, Mainstream Economics, Homo economicus.

* Yazışma adresi: Ayyıldız cad. No: 3/2 Heybeliada, İstanbul.
Elektronik Posta: kkaya49@istanbul.edu.tr

1. GİRİŞ: THORSTEIN B. VEBLEN VE YERLEŞİK İKTİSAT GELENEĞİNİN ELEŞTİRİSİ

Eski Kurumcu İktisat akımının öncüsü olarak kabul edilen Thorstein B. Veblen, eserlerinde yerleşik iktisat geleneğini doğrudan hedef almış ve şiddetli bir biçimde eleştirmiştir (Veblen 1989a: 56-81; Veblen 1989b: 82-179). Veblen'in yönelttiği eleştirilerden ilk nasibini alan Fizyokrasi Okulu'dur. Bu düşüncenin esas itibarıyla iki noktada eleştirilebileceğini öne süren Veblen, öncelikle Fizyokrasi'nin yegâne verimli üretim alanı olarak tarımı kabul etmesini yadırgadığını ve bu çerçevede değerini *a priori* olarak belirlediğini vurgulamaktadır. İkincisi, Fizyokrasi düşüncesinin arka plânında, Veblen'in metafizik animizm olarak adlandırdığı bir inanç yatmaktadır. Bu normatif tavır ile fizyokratlar iktisadî olayları bireyin maddî refahını yükseltecek teleolojik gerçekleştirmeler olarak görmektedirler (Davis 1980: 103-104).

Veblen, iktisadın babası A. Smith'in görüşlerinde de örtük bir animizm bulmaktadır (Rosenberg 1956: 37). Özellikle "görünmez el" metaforu, mutlak bir yaratıcı gücün insan yararına bir nedensellik zinciri yaratmasını sembolize etmektedir. Üstelik söz konusu iktisadî yaklaşım, yine metafizik karakter taşıyan "normal denge" inancını da içinde barındırmaktadır. Bu kurgunun içine *laissez faire* yaklaşımının katılmasıyla birlikte, Veblen'in yerleşik iktisadî topyekûn reddetmesine yol açan metafizik animizm tamamlanmaktadır.

Yerleşik iktisat geleneğinin, zaman içinde animistik yapısını terk ederek, hedonistik bir karakter edinmesi J. Bentham'ın faydacı felsefesinin ortaya çıkışı ile gerçekleşmiştir. T. Hobbes'tan itibaren kabul gören bireylerin kendi çıkarlarını gözettikleri ilkesi, Benthamcı felsefeden türetilen fayda maksimizasyonu kavramı ile birleştiğinde, marjinalist iktisatçılar tarafından rasyonel seçim mantığı inşa edilmiştir. Ortaya çıkan hedonist birey ve toplumun bireylerin cebirsel toplamı olduğu biçimindeki metafizik inanç ise, Veblen tarafından, insan davranışlarının toplumsal süreçten soyutlanması olarak değerlendirilmektedir (Kilpinen 1999: 35)¹. Bu çerçevede Veblen, yerleşik iktisadın kavramsallaştırdığı *homo economicus* yerine, *bir homo institutionalis*, daha doğru bir ifade ile "düşünce alışkanlıkları" ile davranan insanın tanımlanması gerektiğini ve bu suretle iktisadın daha doyurucu hale geleceğini iddia etmektedir. Böylece yerleşik iktisadın içine düştüğü, bireyi hayatın bütünlüğünden, özellikle de düşünce alışkanlıklarından soyutlayarak rasyonel insan tipolojisine ulaştığı yönündeki yanlış inançtan kurtulunabilecektir.

Bu noktada, Veblen'in yerleşik iktisat geleneğini radikal bir biçimde eleştiren K. Marx'ın görüşlerine de katılmadığı vurgulanmalıdır (Veblen 1989c: 387-408; Veblen 1989d: 409-456). Veblen, emek değer yaklaşımını metafizik niteliği haiz bir tür "doğal hak" teorisi olarak görmektedir. Ancak, onun düşüncesinde emek bireysel mülkiyet çerçevesinde ele alınmamıştır. Dolayısıyla, Veblen için Marx'ın artık değer veya emeğin sömürülmesi kavramları anlamlı değildir. Bunun yerine Veblen, bireyin "çalışma içgüdü-

¹ Veblen bireyciliği toplumsal gelişmenin bir aşaması olarak görmektedir. Ancak, toplumu sadece bireylerin toplamı olarak anlama tavrını da kıyasıya eleştirmektedir. Dolayısıyla Veblen eski hiyerarşik düzenlere dönüşü kesinlikle önermemekte, tam tersine "eşitlikçi" bir üretim toplumuna ulaşmayı arzulamaktadır [Tilman 2002a: 1106-1107].

sü” çerçevesindeki toplum yararına yönelik davranışlarının önünde beliren engelleri ele almayı yeğlemiştir (Veblen 1964: 33-34). Toplumsal anlamdaki refahı maddî üretimin artması biçiminde tanımlayan Veblen açısından, ne zaman çalışma içgüdüğü bastırılırsa, o zaman barbar bir dönem yaşanmaktadır. Bu çerçevede çıkış yolu, çalışma içgüdüğüne hayat alanı bırakmak, teknolojinin ve onun ustalarının toplumdaki yerlerini yükseltmek biçiminde tanımlanmaktadır.

2. VEBLLEN'İN DÜŞÜNÇESİNDE TOPLUMSAL YARAR İNANCI

Veblen eserlerinde üretim sürecinde örtük bir değer bulunduğunu ifade etmektedir. Söz konusu değer yerleşik iktisadın fiyat ya da verimlilik kavramları ile ölçülemez. Esas itibarıyla emeğe dayanan bu değer, Veblen tarafından, toplumsal yarar bağlamında ele alınmıştır. Bu görüşü ile Veblen, emek değer teorisinin metafizik inançlarından bağımsız bir biçimde, ancak kendine özgü metafizik inançlar çerçevesinde emek ile ilgili yaklaşımını sergilemektedir (Goldstene 1993: 511-512; Tilman 1972: 307-317). Veblen'in vahşi toplumda çalışma içgüdüğüne ele alış, toplumsal yarar ile emeği nasıl bağdaştırdığı konusunda örnek olarak verilebilir. Söz konusu toplumsal ortamda çalışma içgüdüğü, insanlar arasında statüleri belirleyen bir “kısıtlayıcı karşılaştırma” unsuru olarak ele alınmaktadır. Toplumsal konumlarını yükseltmek isteyen bireyler daha fazla çalışmaya ve üretmeye yönelmektedirler. Ancak, üretim sürecinde var olan iş bölümü nedeniyle bireyler arasında bir çatışmadan ziyade iş birliği yaygın olarak görülmektedir. Dolayısıyla, toplumsal evrimin bu aşamasında söz konusu dayanışmanın mevcudiyeti toplum yararının ön plâna çıkmasına neden olmaktadır.

Ancak, Veblen'e göre tarihsel perspektifte olaylar her zaman bu şekilde bir seyir izlememiştir. Modern zamanların ifadesi niteliğindeki makine çağında, geçerli olan kısıtlayıcı karşılaştırma unsuru çalışma içgüdüğü değil, “göstermelik tüketim”dir. Test edilemeyen ve sayısallaştırılmayan bir nitelik arz eden göstermelik tüketim kavramı, “müreffeh sınıf”ın topluma zararlı davranışlarını sembolize etmektedir.

3. ENDÜSTRİ İŞ ALEMİ AYRIMI

Veblen'e göre, çalışma içgüdüğüne egemen olduğu “elişçiliği çağı”nın sona ermesi ile birlikte, zaman içinde, teknolojik gelişme makine çağına geçilmesini sağlamıştır. Her ne kadar bu dönem elişçiliği döneminin doğrudan ürünü olmasa da, elişçiliği çağının olgunluk döneminde tarih sahnesine çıkan fiyat kavramı, muhasebe uygulaması ve doğal haklar felsefesi bu süreçte etkin birer rol oynamışlardır. Veblen açısından bu dönüşümün öne mi toplum yararının geri plâna itilmesi bağlamındadır. “Endüstri-İş Alemi” ayrımı olarak formüle edilen bu ikilem, üretim ile para kazanmak arasındaki ilişkinin zayıflaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Çevresi üzerinde olumlu bir etki bırakmak isteyen insan için, para kazanmak veya onun satın alabildikleri, çok hızlı ve etkili bir biçimde, bir statü ve üstünlük duygusu sağlayabilmektedir (Schneider 1948: 189).

Veblen bu süreci, “Elişçiliği döneminin disiplini ile şekillenen mülkiyetin kurumsallığı, çalışan insana ürettiği malın mülkiyetini vermektedir. Bu terimlerin tersine çevrilmesi ile birlikte, söz konusu metafizik ilke, sonraki rekabetçi girişimci tarafından zenginliği üretmekte kullanılan mülke sahip olmaya dönüştürülmüştür.” cümleleri ile özetlemektedir (Veblen 1958: 349). Bu dönemde “endüstrinin kaptanları”, isimlerinin çağrıştırdığının aksine, iş aleminin liderleri konumundadırlar ve özellikle finansal yapıların gelişmesi ile güçlenmişlerdir. Yine bu dönemde, mülkiyet hakları çalışanlara özgürlük alanı bırakmamakta, sendikalaşma ve sosyalist tepkiler doğal haklar felsefesinin uzantısı olduğundan toplum yararına bir özgürlük ortamı oluşmamaktadır (Saram 1992: 244-245).

4. CHREMATISTİKE OIKONOMİKE KARŞITLIĞI

Veblen, modern ekonomik yapının iş alemi olarak tanımlanmasından sonra, bu yapıda fiyat kavramının oynadığı role dikkat çekmektedir. Fiyat ya da bir diğer ifade ile parasal ölçüler, malların, kültürel unsurların ve hatta bireylerin değerlendirilmesinde dahi kullanılmaktadır. Dolayısıyla, para toplum açısından belirleyici bir rol üstlenmiştir (Schneider 1948: 62-63). Bu nedenle para bir kurum niteliğini taşımaktadır ve Veblen, paranın insan davranışlarını etkilemesi üzerinde önemle durmaktadır. Daha önce vurguladığımız gibi, üretim sürecinin parasal olarak ifade edilmesinde, Veblen’e göre, para kazanmak öncelikli hedeftir ve toplum yararı ikinci plâna itilmiştir (Dillard 1987: 1623-1647; Mouhammed 1999a: 594-609; Mouhammed 1999b: 169-186). Üstelik para hem üretim sürecine katılanların davranışlarını yönetmekte hem de toplumun çıkarlarına aykırı bir biçimde üretim sürecinin kontrolüne olanak tanımaktadır (Foster ve Ranson 1987: 221-228). Burada Veblen’in kapitalizme yöneltilen tekelleşme ve verimsizlik eleştirilerine bir oranda katıldığını, ancak tavrının kesinlikle metafizik olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Veblen’in eserlerinde yer alan ve paranın toplum üzerindeki rolü hakkındaki fikirler, onun Aristo’dan beri bilinen bir ayrımı önemsedğini göstermektedir. Aslında bu pek de şaşırtıcı değildir, çünkü K. Marx, M. Weber ve K. Polanyi gibi önemli isimler de eserlerinde bu ayrımı konu edinmişlerdir². Bahsettiğimiz ayrım, Aristo tarafından, *Politika* başlıklı kitabında bahsedilen *oikonomike* ile *chrematistike* ayrımıdır. Buna göre, *oikonomike*, kültürel vb. ihtiyaçlarla biçimlendirilen sınırlara tabi olan bir para kazanma olayıdır. Bunun günümüz yerleşik iktisadının kökeni olduğuna şüphe yoktur. Birey ihtiyaçlarının tatmini amacıyla iktisadî faaliyetlere girişmektedir. *Chrematistike* ise, kültürel veya geleneksel ihtiyaçların sınırlamalarına tabi olmadan para elde etme faali-

² Bu yazarların önemli eserlerinde [Bkz., Aristo, *Politics*, I; Karl Marx, *Capital*, I; Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, II; Karl Polanyi, *The Great Transformation*] *chrematistike* kavramı yer almaktadır Aristo, *Politika*’da, I. Kitap, 8. ilâ 11. bölümlerde, hem iktisadî hem de servet edinmeyi ele almaktadır. Aristo, eserinde mülkiyet ve para kavramlarının bu davranışın ortaya çıkışında oynadığı rolü de tartışmıştır. M. Weber ise yukarıda adı geçen eserinde, *Bedarfsdeckungsprinzip* [göreceli olarak sınırlı ihtiyaçların tatmini] ilkesinden, *Erwerbsprinzip* [sınırsız sahip olma ilkesi] ilkesine doğru gerçekleşen bir değişimi ele almıştır. Weber bu yeni ahlakî ilkenin modern dünyanın ruhunda kendine yer bulduğunu, dünyevileşmenin de geleneksel değerlerin etkisinin kaybolmasında etkili olduğunu ve bir kere yaşam alanı bulduğunda, diğer normları da, Darwinci anlamda, uyumlanmaya veya yok olmaya zorladığını söylemektedir [Gagnon: 2001].

yetinin gerçekleştirildiği bir iktisadî sistemdir. Bir defa, para herhangi bir ihtiyaca bağlı olmadan kazanılmaya başlanırsa, onu kazanmanın bir sınırı yoktur, hatta sadece daha fazlasını kazanmak için elde etmek dahi mümkündür.

Dolayısıyla Veblen'in, modern kapitalizmde aktivitelerin *chrematistike* bağlamında gerçekleştiğine inandığına hükmedebiliriz. Zira makine çağında zenginlik arayışı daha iyi yaşam amacından farklılaşmıştır. Veblen bu olguyu; "Biriktirme isteği, fiziksel konfor isteği olduğunda, endüstriyel verimlilikteki ilerleme ile bir noktada nihai iktisadî istekler karşılanabilir; ama zararlı karşılaştırma temelindeki mücadele bir saygınlık yarışı olduğunda, belirleyici bir açıklama yapmak imkan dahilinde değildir" cümlesi ile vurgulamaktadır (Veblen 1934: 32).

Tarihsel olarak, para kazanmanın önündeki sınırlamaların kalkması sadece Batı kültüründe ortaya çıkmamıştır. Ancak, Weber'in ortaya koyduğu protestan değişim gerçekleşene kadar, Batı'da da paraya karşı tutum doğal olarak farklıydı. Bu dönemde var olan gelenekçilik, para kazanmayı *oikonomike* terimi çerçevesinde mümkün kılıyordu. Ancak zaman içinde, üç farklı aşamada kapitalizm öncesi gelenekçilikten kopuş gerçekleşti. Bunlardan birincisi, geleneklere bağlı maddi bir ekonomi, ikincisi para kazanmanın kültürel değerle sınırlandırıldığı gelenekçi olmayan bir ekonomi ve son olarak paranın üzerinde herhangi bir gücün olmadığı gelenekçi olmayan ekonomidir. Açık ki, Veblen eserlerinde söz konusu üçüncü tip bir ekonomiyi konu edinmekte ve eleştirmektedir. Veblen'e göre müreffeh sınıf tarihte birçok toplumda görülmektedir ve temel özelliği parasal kurumların oluşmadığı dönemde üretici faaliyetlerden uzak olmasıdır. Ancak, para bir kurum olarak tarih sahnesine çıktığından bu yana, müreffeh sınıfın geleneksel işaretlerinin yerine yenileri konmuştur (Schneider 1948: 186-188). Para göstermelik biçimde sınıfı temsil eden simgeleri ortaya çıkartmıştır. Parasal göstergeler tüm değer yargılarını, estetik normları vb. biçimlendirmiş, son kertede tüm kriterler parasallaşmıştır. Örnek vermek gerekirse, Veblen malların parasal değerlerinin, onların estetiğini nasıl bozduğunu ve parasal güzellik nasıl yaratıldığını incelemiştir (Thomson 1999: 3-16).

5. EDWARD BELLAMY'NİN ÜTOPYASI VE VEBLLEN

Veblen'in iktisat düşüncesinde metafizik değer yargılarını ele alırken, kapitalizm eleştirisinin yanı sıra, özellikle geleceğe yönelik bir ütopyik vizyonun varlığından da bahsedilebilir. Bu bağlamda, E. Bellamy ile Veblen arasında düşünce bazında paralellik olduğu vurgulanmalıdır. Özellikle Veblen'in kapitalizm eleştirisi Bellamy'nin görüşlerinden etkilenmiştir veya en azından ciddi biçimde benzeşmektedir. Üstelik Veblen'in müreffeh sınıf eleştirisi bağlamında getirdiği kimi çözümlerde de ütopyik nitelikler bulunabilir. Bir ütopyanın sübjektif bilgiler içerme düzeyi yüksek olabileceğinden hem Veblen, hem de Bellamy'nin fikirleri normatif fikirlerin açlığını çekenler için önem kazanmaktadır.

Veblen ile Bellamy arasındaki entelektüel bağlantının elimizdeki en önemli kanıtını J. Dorfman vermektedir (Dorfman 1972: 68). Üstelik Veblen üzerine esaslı bir biyografi kaleme alan Dorfman, onun Bellamy'nin romanını okuduktan sonra felsefeden uzaklaştığını ve sadece iktisadî problemlerle ilgilendiğini, dolayısıyla temel fikirlerini değiştirmedeği yorumunu yapmaktadır (Dorfman 1972: 68-72). Bellamy *Looking Backward ve Equality* romanlarında, daha iyi bir iktisadî ve toplumsal düzenin nasıl oluşturulabileceğini kurgulamak suretiyle bir ütopya yaratmaya çalışmıştır. Veblen'in üzerinde sık sık durduğu üretim kavramı, esas itibarıyla toplum yararını öne çıkartmaya çalışmaktadır. Bu açıdan Veblen ile Bellamy'nin fikirleri benzeşmektedir.

Veblen'in parasal yaşam biçimini eleştirmesine benzer bir biçimde Bellamy de ütopyik sisteminde paraya yer vermemiştir. Dolayısıyla para, alım-satım, özel mülkiyet, yasalar ve hatta hukukçulara da ihtiyaç kalmayacaktır (Holbrook 1997: 145-151). Bellamy ütopyasında, 20. yüzyıl Amerika'sının, 19. yüzyıl Amerika'sının bireyciliğinden kurtulmuş olacağını söylemektedir. Dolayısıyla, mevcut düzenin bireysel çıkar ve bencillik öğelerini eleştirirken, diğer yandan da insanın içgüdülerinin "gerçek bir bireysel çıkarı, rasyonel bir bireyci olmama" durumu ile sağlayacağını iddia etmektedir. Bellamy için bu değişim barbar bir toplumdan medenî bir topluma geçiş anlamına gelmektedir (Edgell ve Tilman 1989: 1011). Bu toplumda ortak çıkarları gözeten bir kurum barışçı bir düzeni yaratacaktır. Mevcut sistemin yıkıcı alışkanlıklarının, herkesin çıkarına olan bir yardımlaşmaya dönüşeceğini iddia etmektedir.

Bellamy'nin fikirlerinin bir çoğunu, parasal yaşam biçiminin zararları, barbar toplum yapısı, tüketim ve israfın etkileri, yepyeni bir düzen ihtiyacı, teknik bilginin ve bu bağlamda mühendislerin önemsenmesini Veblen'de de bulmak mümkündür. Bellamy ve Veblen'in ortak noktalarından bir diğeri de Hıristiyanlık ile ilgili olarak taşıdıkları olumsuz bakış açılarıdır. Dinin, toplumun üst sınıfları tarafından, kendi amaçları için kullanıldığı fikri hem Veblen'de, hem de Bellamy'de bulunabilir. Dindar biri sayılamayacak olan Veblen'e göre din, önerdiği toplum yararına yönelik ahlakî ilkelere hizmet edebilmesi dışında zararlıdır ve olmaya da devam edecektir (Tilman 1985: 880-881).

6. HOMO ECONOMICUS YERİNE HOMO DUPLEX

Veblen'in bir başka metafizik tavrına bireyin rasyonelliği konusunda rastlamaktayız. Yerleşik iktisadın ele aldığı *homo economicus* kavramını kıyasıya eleştirse de, Veblen'in düşüncesinde de bir rasyonel birey fikri vardır. Ancak, burada test edilebilir bir yaklaşımdan ziyade metafizik bir inanç ile Veblen, makine sürecinin insanda rasyonellik yaratacağını düşünmektedir. Makine çağında oluşan alışkanlıklar, insanda bir tür entelektüel gelişim oluşturabilecektir. Bu süreç çalışanın maddî olgular ve neden-sonuç ilişkileri bağlamında düşünme alışkanlığı kazanması ile somutlaşmaktadır. İşte metafizik boyut bu

noktada karşımıza çıkmaktadır. Çalışanın rasyonelleşmesi onu akan-zaman içinde (gelecekte) giderek bir müreffeh sınıf veya iş alemi karşıtı haline getirecektir.³

Ancak, Veblen'in farklı bir *homo economicus* ya da rasyonel birey fikri oluşturmaya çalıştığını iddia edemeyiz. Daha önce vurguladığımız, *homo institutionalis* tipolojisi tek bir evrensel insan davranışı kalıbı yaratılamayacağını vurgulamaktadır. Ancak, bunu somutlaştırmak gerekirse, Veblen daha ziyade bir *homo duplex*'in varlığından bahsetmektedir (Tilman 2002b: 107-129). Buna göre, makine çağında yaşayan insan, hem eliştiriliği döneminin olumlu özelliklerine hem de barbar dönemin yıkıcılığına sahiptir. Bu noktada yöntem itibarıyla, Veblen'in kendi entelektüel gelişiminde önemli bir rol oynamış olan Kant'ın düalistik bölünmelerinden etkilendiği vurgulanmalıdır. Ancak Veblen, Kant'ın rasyonel sorumluluklar tarafından düzenlenen toplum görüşünden ziyade, Schopenhauer'in, insanların birbirleriyle sevgi bağına dayanan ilişkiler kurduğu bir toplumsal yapının olabilirliliği, düşüncesinden etkilendiğini vurgulamamız gerekmektedir. Dolayısıyla insan, iyi ve kötü ya da başka bir ifade ile yıkıcı ve yaratıcı özellikleri arasında karar vermek zorundadır (Mestrovic 1993: 247). Bilindiği gibi, Schopenhauer, Durkheim, Freud ve benzerleri gibi düşünce tarihinin bir çok önemli ismi, "iyi" ile "kötü" arasındaki mücadelede, nihayetinde "iyi"nin kazanacağına yönelik inançlar taşımaktadırlar. Veblen de toplum yararını ön plâna çıkaracak olumlu insanî özelliklerin bu mücadeleden galip çıkacağına dair metafizik bir inanca sahiptir.

Bu noktada, Veblen ile yerleşik iktisat düşüncesi arasındaki temel farklılıklardan birini çözümleme noktasına ulaşmaktayız. Yerleşik iktisat geleneği, bireylerin toplamı niteliğindeki toplumun kendiliğinden oluşan düzenini ve kontrol mekanizmalarını sorgulamaktadır. Aydınlanma felsefesi çerçevesinde, tarihin akışında ortaya çıkan bilimsel gelişmeler, teknolojik uygulamalar ve sanatsal ürünler doğal sonuçlar olarak kabul edilmektedirler. K. Polanyi'nin ifadesiyle, liberal felsefe "kendiliğindenliğe olan duygusal inancın aleviyle, ekonomik ilerlemenin sonuçlarını, ne olurlarsa olsunlar, oldukları gibi kabul etmeye hazır bir mistik tavır" içindedir (Polanyi 2000:73). Üstelik söz konusu düşünce çizgisinde, insanın yıkıcı özelliklerinin ilerleme (modernite) kavramı çerçevesinde terbiye edileceği, eğitimli insanın daha iyi bir toplumu kurabileceği öngörülmektedir. İnsanın içgüdülerinden bazılarının zaman içinde etkinliklerini kaybedeceğine duyulan bu inanç Veblen tarafından paylaşılmamaktadır. Veblen, daha ziyade Freud'un "Ego" ile "İd" ya da Eflâtun'un "Beden" ile "Ruh" arasında yaşanan mücadele fikrine yakın görünmektedir (Mestrovic 1993: 141)⁴. Ona göre, Aydınlanma süreci çerçevesinde ortaya konulan tüm ilerlemelere rağmen, insan prestij ve statü peşinde koşmakta, bir başka ifade ile

³ R. Tilman'a göre, Veblen sadece bir ahlakî rönesans yaşanacağını ve toplum yararının bu zemin üzerinde öneminin artacağını düşünmemektedir. Ona göre Veblen, özellikle makine sürecinin yarattığı rasyonelleşme ve teknisyenlerin üretim bağlamında üstlenebilecekleri rol ile, bir toplumsal yeniden yapılanma yaratılabileceğini düşünmektedir [Tilman 1992: 183, 188, 196, 209, 229]. Veblen'in teknokrazi ile kültürel bir özgürleşme yaşanacağına dair görüşü ile J. Habermas'ın meşruiyet krizine ilişkin geliştirdiği tez arasında bir benzerlik bulunmaktadır [Walton 1979: 432-438].

⁴ Pareto, Freud ve diğer bazı düşünürler gibi Veblen de, biyolojik olmaktan ziyade, efsanevî niteliği haiz içgüdülere atıf yapmaktadır [Mestrovic 1993: 141].

“Beden”in arzularının esiri olmaktadır. İşte Veblen’in rasyonellik ile ilgili tavrı bu noktada farklılaşmaktadır. Veblen açısından esas rasyonel ya da iyi tavır “Ruh”un isteklerine, insanın olumlu içgüdülerine uygun zemin yaratmaktır. Burada sözü edilen karşıtlık, Nietzsche’nin “güç iradesi” karşısında, Schopenhauer’in “yaşam iradesi” kavramını ile ri sürmesiyle örneklendirilebilir (Mestrovic 1992: 37)⁵. Nietzsche’nin tanımlamasıyla güç iradesi, insanda bireyciliği, gücün elde edilmesi için duyulan içgüdüyü sembolize etmektedir. Bu çerçevede birey, hayatta kalma ve değişen çevresine uyum sağlama mücadelesinde bilgiyi, yani aklını kullanarak güce yönelmektedir. Bilindiği gibi, Kant’ın *no-umenon* ile *phenomenon* arasındaki ayırma işaret etmesindeki maksat, araştırmacı aklın ve bilimin sadece *phenomenon*’a yoğunlaşmasını sağlayabilmektir. İşte bireyci ve bilime önem veren insan tipinin bu gelişme çizgisinde güce sahip olması şaşırtıcı değildir. Nietzsche Kant’tan gelen bu geleneğin bir anlamda izleyicisi olma konumunda iken, Schopenhauer insanın hayatta kalma mücadelesinin üreme içgüdüğü ile ilişkili olduğunu, dolayısıyla da insanın özgürlük ve mutluluk peşinde koşan bir idealizme sahip olduğunu iddia etmektedir. Buradaki karşıtlığı Veblen’in düşüncesi bağlamında ele alırsak, başlangıçta vurguladığımız gibi, çalışan bireyin rasyonelleşmesi, onu Schopenhauer’in terminolojisi ile üreme-özgürlük-mutluluk-yaşam çizgisine çekecektir. Tabii ki bu birey bir idealizme yönelecek ve Nietzsche’nin güce tapınan bireyci insanının düşmanı haline gelecektir. Bu karşıtlığın metafizik boyutu ise, burada bahsedilen yaşam iradesinin noumenon’a dayanmasıdır. Bu bağlamda, çalışma içgüdüğü, toplum yararı, eşitlikçi bir düzen ile özgürlük gibi fikirlerin insan aklının kurguladığı sübjektif bilgi küresinde yer alacağı ve objektif bilgi ile elde edilen güç ne derece yüksek olursa olsun varlığını sürdüreceği vurgulanmalıdır. Dolayısıyla, Schopenhauer’in Aydınlanma karşıtı fikirlerinin benzerlerinin Veblen’in düşüncesinde de var olduğunu kabul edersek, söz konusu durumun Veblen’in metafizik dünyasının önemli yapı taşlarından biri olduğunu iddia edebiliriz.

7. METAFİZİK DEĞER YARGILARININ KULLANIMI VE İKTİSATTA YÖNTEM

K. R. Popper reeldeki sorunların çözümünde bir kilitleme olması halinde metafiziğe bir kapı açmanın zorunluluğundan söz etmiştir⁶. Burada bahsettiğimiz olgu, bir metafizik dışsal şok yardımıyla, bilimin pozitif yöntemi ile kavramsallaştıramadığımız, bilemediğimiz olguları ancak tahmin edebilmemizdir. Popper’e göre, bu tarz tahminler, keşfedemediğimiz ancak varlığına inandığımız düzenliliklere yönelik, bilimsel olmayan, metafizik

⁵ S. Mestrovic, Durkheim’in homo duplex’i, insan doğasında egoizm (bencilik) ile altruizm (kendinden önce başkalarını düşünme)’in bir arada bulunması olarak tanımladığını söylemektedir [Mestrovic 1992: 148]. Bu ikili yapının düşünsel temelleri ise Schopenhauer’in ortaya koyduğu “irade” ile “fikir” arasındaki karşıtlıkta bulunmaktadır [Mestrovic 1993: 168].

⁶ Popper kitabının İngilizce baskısına yazdığı önsözde, metafizik fikirlerin öneminden bahsederek, [çıkış] yolunu gösterdiklerini vurgulamıştır [Popper 1961: 19].

inançlarımız tarafından yönlendirilmektedir. Bilindiği gibi metafizik, algılanamayan, teste tabi tutulamayan, duyular üstü bir kavramdır ve gerçek üstü nesnelere bilgisi anlamına gelmektedir.

Metafizik bilgiler, Popper tarafından yanlışlanabilir olmamaları nedeniyle, bilimin kavramsal çerçevesinden dışlanmıştır. Pozitivist bilim anlayışının doğrulanabilirlik kistasına şiddetle itiraz eden Popper, yanlışlanabilirlik kistası ile bilgi içeriği yüksek önermeler geliştirilmesinin zorunlu olacağını ve bu nedenle, bilimsel olan ile olmayanı birbirinden ayırmakta kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla fizik çerçevede bilim, teste tabi tutulacak önermeleri nokta-zamanlı objektif bilgiler haline getirecektir. Ancak, bu önermeler aynı zamanda yanlışlanabilir de olmalıdırlar. Testten geçemeyen, dolayısıyla tüm zaman ve mekânların bilgi alanına, nokta-zamanın objektif bilgisine dönüşemeyen fikirler, metafizik alanın sübjektif bilgisi haline gelirler ve kendilerine yaşam alanı olarak da akan-zamanı benimserler. Akan-zamanda yer alan insan-insan ilişkileri ve bir çok kurumsal faktörün bir arada değerlendirilmesinin imkânsızlığı ise, araştırmacıları yeni arayışlara sürüklemekte, onları normatif olmaya mecbur kılmaktadır. Ancak, Popper'in tanımlamasıyla, düşüncelerde yer alan bu tarz metafizik fikirler yanlışlanabilir nitelikte değildirler, dolayısıyla mevcudiyetlerini sürdüreceklerdir.⁷ Ayrıca bunlar izah edilebilir niteliğe de sahip olmadıklarından, ancak *geisteswissenschaften'* in anlama yöntemi ile ortaya konmaları mümkündür.

Yerleşik iktisat geleneği ise, bir model çerçevesinde ele alamadığı, test edemediği kavramsal çerçeveleri dışlama eğilimindedir ki, bu durum iktisadî analizin ilgi alanını daraltmaktadır. Rasyonel insanın, seçimleri sonrasında gerçekleşen, davranışlarını incelemek, akan-zamanın insanı için doyurucu olmaktan uzaktır. İktisadî analizin ulaşmaya çalıştığı objektif bilgi ve bu yolda kullandığı hipotetik-dedüktif yöntem, aşırı derecede soyutlanmış matematiksel (formalist) modeller yaratma eğilimindedirler ki, bunların yaygınlık kazanma düzeyi akademik çevrelerden çok da öteye gidememektedir. Oysa insanoğlu, objektif bilginin hemen yanına sübjektif bilgiyi ekleme eğilimindedir. Dolayısıyla her zaman farklı arayışlar ortaya çıkacak, sübjektif bilgileri sunmakta maharet sahibi metafizik kimlikler insanları cezbedecektir.

⁷ Popper'in metafiziğin düşüncelerin oluşturulma sürecindeki yerini nasıl tespit ettiğini, B. Magee açık bir biçimde ortaya koymaktadır: "Metafizik bir kuram yalnızca anlamlı olabilmekle kalmaz, gerçekten doğru da olabilir; fakat onu sınamamızın bir yolu yoksa, destekleyecek deneysel tanıtı da yok demektir; dolayısıyla bilimsel olduğu ileri sürülemez. Böyle olmakla birlikte, deneysel olarak sınamayacak kuramlar, yine de eleştirel olarak tartışılabilirler, onlardan yana ve onlara karşı savlar birbirleriyle karşılaştırılabilir ve bunun sonucunda, aralarından biri ötekilere yeğ tutulabilir. Metafiziği saçma saymak şöyle dursun, Popper kendisinin metafizik inançlar beslediğini her zaman söylemiştir." [Magee 1990: 44].

8. SONUÇ

Daha önce vurguladığımız gibi, akan-zaman için kullanılabilir bir yöntem olan verstehen, aynı zamanda Veblen gibi düşünürleri kavramakta da önemli bir araç olabilir. Veblen'in fikirlerini ortaya atarken bir model geliştirmemiş olması, çok farklı düşünsel kaynakların etkilerini izah etmemizi olanaksız kılmaktadır. Dolayısıyla, *naturewissenschaften*'in açıklamaya dayanan ve objektif bilgiyi hedefleyen yönteminin bu bağlamdaki yetersizliği, sübjektif bilgiyi anlamaya çalışan yöntem ile ikame edilmelidir. Bu çerçevede, metafizik bir tavır ile Veblen'in fikirlerini izlemek, savunmak veya geliştirmeye çalışmak yerine, onun fikirlerinin hangi bağlamlarda anlamlı olabileceğini düşünmek daha yararlı olacaktır. Unutmamak gerekir ki, metafizik tavır insan düşüncesinin kaçınılmaz bir görünümüdür. Ve insan ancak basit (irrasyonel, hurafeye dayanan) metafizik ile sofistike (rasyonalize edilmiş) metafizik arasında seçim yapabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Davis, Arthur K. (1980).** *Thorstein Veblen's Social Theory*. New York, ARNO Press.
- Dillard, D. (1987).** Money as an Institution of Capitalism. *Journal of Economic Issues*, 21, (4), 1623-1647.
- Dorfman, Joseph. (1972).** *Thorstein Veblen and His America*. Clifton, Augustus M. Kelley.
- Edgell, Stephen; Tilman, Rick. (1989).** The Intellectual Antecedents of Thorstein Veblen: A Reappraisal. *Journal of Economic Issues*, 23, (4), 1003-1026.
- Foster, G. P.; Ranson, B. (1987).** Thorstein Veblen on Money and Production. *Economies et Societes*, (9), 221-228.
- Gagnon, Michael. (2001).** Discussion: Defining Capitalism. <http://list.gatech.edu/archives/sip/old/0025.html> , (erişim tarihi 15 Ağustos 2001).
- Goldstene, Paul N. (1993).** Veblen's Theory of Value and the Problem of Revolution. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 6, (4), 507-520.
- Holbrook, Morris B. (1997).** Looking Back on Looking Backward: A Retrospective Review of Edward Bellamy's Macromarketing Classic. *Journal of Macromarketing, Spring*, 145-151.
- Kilpinen, Erkki. (1999).** The Pragmatic Foundations of the Institutionalistic Method: Veblen's Preconceptions and their Relation to Peirce and Dewey. *Institutionalist Method and Value: Essays in Honour of Paul Dale Bush*, ed. by Sasan Fayazmanesh, Marc R. Tool, 1, Cheltenham, Edward Elgar, 28-36.

- Magee, Bryan. (1990).** *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı.* İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Mestrovic, Stjepan G. (1992).** *Durkheim and Postmodern Culture.* New York, Aldine de Gruyter.
- Mestrovic, Stjepan G. (1993).** *The Barbarian Temperament: Toward a Postmodern Critical Theory.* London, Routledge.
- Mouhammed, H. Adil. (1999a).** Veblen and Keynes: On the Economic Theory of the Capitalist Economy. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 155, (4), 594-609.
- Mouhammed, H. Adil. (1999b).** Veblen and Keynes. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 13, (2), 169-186.
- Polanyi, Karl. (2000).** *Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri,* İstanbul, İletişim Yayınları.
- Popper, Karl R. (1961).** *The Logic of Scientific Discovery.* New York, Science Editions.
- Rosenberg, Bernard. (1956).** *The Values of Veblen: A Critical Appraisal.* Washington, Public Affairs Press.
- Saram, Paul A. (1992).** Veblen and Weber, on the Spirit of Capitalism. *Journal of Historical Sociology*, 5, (2), 234-252.
- Schneider, Louis. (1948).** *The Freudian Psychology and Veblen's Social Theory.* New York, King's Crown Press.
- Thomson, Ellen M. (1999).** Thorstein Veblen at the University of Chicago and the Socialization of *Aesthetics.* *Design Issues*, 15, (1), 3-16.
- Tilman, Rick. (1972).** Veblen's Ideal Political Economy and Its Critics. *American Journal of Economics and Sociology*, 31, 307-317.
- Tilman, Rick. (1985).** The Utopian Vision of Edward Bellamy and Thorstein Veblen. *Journal of Economic Issues*, 29, (4), 879-898.
- Tilman, Rick. (1992).** Thorstein Veblen and His Critics, 1891-1963 Conservative, *Liberal and Radical Perspectives.* New Jersey, Princeton University Press.
- Tilman, Rick. (2002a).** Durkheim and Veblen on the Social Nature of Individualism. *Journal of Economic Issues*, 36, (4), 1104-1111.

- Tilman, Rick. (2002b).** Thorstein Veblen and Western Thought Fin de Siecle: A Recent Interpretation. *Journal of Economic Issues*, 36, (1), 107-129.
- Veblen, Thorstein B. (1934).** *Essays in Our Changing Order*. New York, Viking Press.
- Veblen, Thorstein B. (1958).** *The Theory of Business Enterprise*. New York, Mentor Books.
- Veblen, Thorstein B. (1964).** *The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts*. New York, Norton Editions.
- Veblen, Thorstein B. (1989a).** Why is Economics not an Evolutionary Science. *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*, New Brunswick, Transaction Publishers, 56-81.
- Veblen, Thorstein B. (1989b).** The Preconceptions of Economic Science. *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*, New Brunswick, Transaction Publishers, 82-179.
- Veblen, Thorstein B. (1989c).** Some Neglected Points in the Theory of Socialism. *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*, New Brunswick, Transaction Publishers, 387-408.
- Veblen, Thorstein B. (1989d).** The Socialist Economics of Karl Marx. *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*, New Brunswick, Transaction Publishers, 409-456.
- Walton, J. (1979).** The Sociological Imagination of Thorstein Veblen. *Social Science Quarterly*, 60, (3), 432-438.